

DEJVID HJUM

RASPRAVA
O LJUDSKOJ PRIRODI

Veselin Masleša 1983.

ODELJAK III

O uticajućim pobudama volje

Ništa nije običnije u filozofiji, pa čak i u običnom životu, nego govoriti o borbi strasti i razuma, davati prvenstvo razumu i tvrditi da su ljudi samo utoliko vrli ukoliko se pokoravaju njegovim zapovestima. Svako razumno biće, kaže se, obavezno je da se upravlja u svojim radnjama prema razumu; a ako neka druga pobuda ili princip ospori pravac njegovog ponašanja, on treba da mu se suprotstavlja dokle god ga potpuno ne nadvlada, ili bar ne usaglasi sa onim višim principom. Na ovome metodu mišljenja osniva se, izgleda, najveći deo moralne filozofije, antičke i moderne; i nema širega polja, kako za metafizičke argumente tako i za popularna deklamovanja, nego što je ova zamišljena nadmoćnost razuma nad strašću. Večitost, nepromenljivost i božansko poreklo razuma prikazivani su na način najpovoljniji; slepilo, nestalnost i varavost strasti isto su tako snažno isticani. Da bih pokazao zabludu sve ove filozofije, potrudicu se da dokažem *prvo* — da razum sâm nikad ne može biti pobuda za neku radnju volje; i *drugo* — da on nikad ne može da se suprotstavi strasti u pravcu volje.

Razum se upotrebljava na dva različna načina, prema tome da li rasuđuje na osnovu demonstracije ili na osnovu verovatnoće: prema tome da li razmatra apstraktne odnose naših predstava ili pak one odnose objekta o kojima nas samo iskustvo obaveštava. Verujem da će retko ko tvrditi da je prva vrsta umovanja sama po sebi ikad uzrok neke radnje. Kako je njego-va prava oblast svet predstava, a kako nas volja uvek postavlja u svet stvarnosti, demonstracija i htenje čine se zbog toga potpuno udaljeni jedno od drugoga. Matematika je zaista korisna u svim mehaničkim delovanjima, a aritmetika bezmalo u svakoj veštini i struci: no one nemaju nekog uticaja same od sebe. Mehani-ka je veština podešavanja kretanja telâ da bi se postigla *izvesna naumljena svrha ili cilj*; a jedini razlog što upotrebljavamo aritmetiku u utvrđivanju srazmerâ brojeva jeste da bismo mogli da otkrijemo srazmere njihovog uticaja i njihovog delovanja. Trgovac želi da zna ukupnu svotu na svom tekućem računu sa nekom osobom: zašto? — pa zato da bi mogao da zna koja će svota imati istu vrednost u plaćanju duga i idenju na tržište, kao svi

posebni artikli uzeti skupa. Apstraktno ili demonstrativno umovanje, prema tome, nikad ne utiče na neku našu radnju, sem jedino tako što upućuje naše suđenje u pogledu uzrokâ i posledicâ; to nas dovodi drugom delovanju razuma.

Očevidno je, kad ima izgleda da neki objekt izazove u nama bol ili zadovoljstvo, da osetimo posledičnu emociju mrskosti ili naklonjenosti, i poneseni smo da izbegnemo ili da prigrlimo ono što nam daje nelagodnost li zadovoljstvo. Očevidno je, isto tako, da emocija ne ostaje na tome, već, nagoneći nas da bacimo pogled na sve strane, obuhvata sve one objekte koji su sa prvobitnim objektima vezani odnosom uzroka i posledice. Tu, dakle, umovanje uzima da otkrije taj odnos; pa onako kako naše umovanje varira, naše radnje poprimaju naknadnu varijaciju. No očevidno je, u ovom slučaju, da podsticaj ne dolazi od razuma, već je samo vođen njime. Od izgleda bola ili zadovoljstva nastaje mrskost ili naklonjenost ka nekom objektu; a te se emocije proširuju na uzroke i posledice tog objekta, onako kako nam ukazuju na njih razum i iskustvo. Nâs se nikad ni najmanje ne tiče da sa saznamo da li su ovi objekti uzroci, a oni drugi posledice, ako smo ravnodušni i prema uzrocima i prema posledicama. Kad sami objekti ne utiču na nas, njihova spojenost ne može im davati nikakva uticaja; i jasno da je, pošto je razum samo otkriće te spojenosti, nemogućno da objekti njegovim posredovanjem utiču na nas.

Pošto sam razum ne može nikad da proizvede neku radnju, ili da prouzrokuje volju, zaključujem da je ista moć isto tako nesposobna da spreči htenje ili da ospori pretpostavljanje neke strasti ili emocije. Ta posledica je nužna. Nemogućno je da razum može imati ono drugo dejstvo sprečavanja htenja, sem tako što bi našim strastima dao podsticaj u oprečnom smeru; a taj podsticaj, ako bi delovao sam, bio bi dovoljan da proizvede htenje. Ništa ne može da se suprotstavi podsticaju strasti, ili da ga usponi, sem oprečnog podsticaja; a ako ovaj oprečni podsticaj ikad potekne od razuma, ta druga moć mora imati urođen uticaj na volju i mora biti kadra da prouzrokuje, kao god i da ometa, čin volje. Ali ako razum nema urođen uticaj, nemogućno je da se on može odupirati nekom principu koji ima takvu delotvornost, ili da ikad može i za trenutak držati um u neizvesnosti. Tako, izlazi, da princip koji se suprotstavlja našoj strasti ne može biti isti što i razum, i samo se takvim naziva u pogrešnom

smislu. Mi ne govorimo strogo i filozofski kad pričamo o borbi strasti i razuma. Razum jeste, i treba jedino da bude, rob strasti, i ne može nikad polagati pravo ni na kakvu drugu ulogu sem da im služi i da ih sluša. Kako ovo mišljenje može izgledati pomalo neobično, možda neće biti neumesno potvrditi ga pomoću nekih drugih razmatranja.

Strast je urođeno postojanje, ili, ako hoćete, preinaka postojanja, i ne sadrži nikakav reprezentativni kvalitet koji ga čini kopijom nekog drugog postojanja ili preinake. Kad sam ljut, ja sam stvarno obuzet tom strašću, i u toj emociji ne uzimam u obzir nikakav drugi objekt, kao ni kad sam žedan, ili bolestan, ili visok više od pet stopa. Nemoguće je, prema tome, da se toj strasti mogu suprotstaviti istina i razum, ili da im ona može biti protivrečna; jer ta se protivrečnost sastoji u neslaganju predstava, uzetih kao kopije, sa onim objektima koje one predstavljaju.

Pod ovom tačkom prvo se može javiti misao da, pošto ništa ne može biti oprečno istini ili razumu, osim onoga što upućuje na nj, i kako samo sudovi našeg mišljenja imaju to upućivanje, mora slediti da strasti mogu biti oprečne razumu samo ukoliko su *praćene* nekim sudom ili mnenjem. Prema ovome principu, koji je tako očevidan i prirodan, neko se čuvstvo može nazvati nerazumnim samo u dva smisla. Prvo, kad se neka strast, kao nada ili strah, tuga ili radost, očajanje ili pouzdanje, osniva na pretpostavci o postojanju objekata, koji stvarno ne postoje; Drugo, kad pri ispoljavanju neke strasti u radnji, izaberemo sredstva dovoljna za naumljeni cilj, ali obmanjujemo sebe u našem sudu o uzrocima i posledicama. Kad se strast ne osniva ni na lažnim pretpostavkama ni na izboru sredstava nedovoljnih za njen cilj, mišljenje je ne može ni opravdati ni osuditi. Nije protivno razumu pretpostaviti uništenje celoga sveta ogrebotini moga prsta. Nije protivno razumu da izaberem svoju potpunu propast da bih sprečio najmanju neugodnost nekog Indijca, ili osobe meni potpuno nepoznate. Isto tako, malo se protivi razumu da pretpostavim čak svoje priznato manje dobro svojem većem dobru, i da vatrenije volim ono prvo negoli ovo drugo. Neko sitno dobro može, usled izvesnih okolnosti, da proizvede žudnju jaču od one koja se rađa iz najvećeg i najvrednijeg zadovoljstva; i nema u tome ničeg neobičnijeg nego kad vidmo u mehanici da težina od jedne funte podiže sto funti zahvaljujući preimućtvu njenog položaja. Ukratko, strast mora biti praćena nekim lažnim

sudom da bi bila nerazumna; pa čak ni tada, pravo govoreći, nije strast nerazumna, nego sud.

Posledice su očevidne. Pošto se strast ne može, ni u kojem smislu nazvati nerazumnom, osim kad se osniva na lažnoj pretpostavci, ili kad izabira sredstva nedovoljna za svoj cilj, nemogućno je da se razum i strast ikad suprotstave jedno drugome ili da se spore oko upravljanja voljom i radnjama. Onoga trenutka kad opazimo neistinitost neke pretpostavke, ili nedovoljnost sredstava, naše strasti povlače se pred razumom bez ikakvog suprotstavljanja. Ja mogu poželeći neko voće kao da je izvrsnog ukusa; ali ako me vi uverite da grešim, moja želja prestaje. Ja mogu hteti da izvedem izvesne radnje kao sredstvo da bih pribavio neko željeno dobro; ali kako je moje htenje tih radnja samo sekundarno, i osniva se na pretpostavci da su one uzroci naumljene posledice, čim otkrijem neistinitost te pretpostavke, ja postajem ravnodušan prema tim radnjama.

Za čoveka koji ne ispituje objekte strogo filozofski, prirodno je da zamišlja da su potpuno iste one radnje uma koje ne proizvode različan oset, i nisu odmah primetno različne za osećanje i opažanje. Razum, na primer, radi a da ne proizvodi neku osetnu emociju; pa sem u većma uzvišenim raspravama filozofije, ili u beznačajnom oštroumlju školâ, jedva da ikad donosi neko zadovoljstvo ili nelagodnost. Otuda dolazi da svaku radnju uma koja deluje sa istom tišinom i mirnoćom brkaju sa razumom svi oni koji sude o stvarima na prvi pogled i po izgledu. Izvesno je da ima izvesnih tihih žudnja i težnjâ, koje, iako su prave strasti, proizvode malo emocije u umu, i poznatije su po svojim posledicama negoli po neposrednom osećanju ili osetu. Žudnje su od dve vrste; ili su izvesni nagoni prvobitno usađeni u naše prirode, kao blagonaklonost i netrpeljivost, ljubav prema životu, i dobrota prema deci; ili opšti prohtev za dobrim, i mrskost prema zlu, uzeti prosto kao takvi. Kad su neke od tih strasti tihe, i ne uzrokuju metež u duši, one se vrlo lako uzimaju za opredeljenja razuma, i zamišlja se da dolaze od moći koja je ista sa onom kojom sudimo o istini i neistini. Njihova priroda i principi bili su zamišljeni istim, zato što njihovi oseti nisu očevidno različni.

Pored ovih tihih strasti, koje često opredeljuju volju, postoje izvesne žestoke emocije iste vrste, koje isto tako imaju velik uticaj na tu moć. Kad me neko ozledi, ja često osetim žestoku strast ljutnje, pa želim zlo i kaznu tome licu, nezavisno od svih

obzira zadovoljstva ili koristi po mene samog. Kad mi neposredno zagrozi neko teško zlo, moja strahovanja, strepnje i mrskošti dostižu veliku visinu i proizvode osetnu emociju.

Obična greška metafizičara ležala je u tome što su pravac volje pripisivali potpuno jednome od tih principa, a zamišljali da onaj drugi nema uticaja. Ljudi često rade svesno protiv svog interesa; to je razlog što gledište o najvećem mogućnom dobru ne utiče uvek na njih. Ljudi često osujećuju neku žestoku strast time što sprovode svoje interese i naume; prema tome, sadašnja nelagodnost nije jedino što ih opredeljuje. Uopšte možemo zapaziti da oba ova principa deluju na volju; i da, kada su oprečni, jedan ili drugi od njih preovladava, prema *opštem* karakteru ili sadašnjoj nastrojenosti lica. Ono što nazivamo snagom uma, podrazumeva preovlašćivanje tihih strasti nad žestokima; mada možemo lako zapaziti da nema čoveka koji tako postojano poseduje ovu vrlinu da nikad, ni u kojoj prilici, ne popušta saletanjima strasti i žudnje. Od ovih varijacija čudi dolazi ona velika teškoća zaključivanja o ljudskim radnjama i odlukama, onde gde ima oprečnosti pobudâ i strasti.

ODELJAK IV

O uzrocima žestokih strasti

U filozofiji nema predmeta koji zahteva tananija ispitivanja nego što je predmet različnih *uzroka* i *posledica* tihih i žestokih strasti. Očevidno je, strasti ne utiču na volju srazmerno njihovoj žestini, ili pometnji koju izazivaju u raspoloženju već, naprotiv, kad je strast jednom postala ustaljen princip radnje, i preovlađujuća je naklonost duše, ona obično ne proizvodi više nikakav osetan nemir. Kako su ponavljana navika i njena sopstvena sila doprinele tome da joj sve podleže, ona upravlja radnjama i vladanjem bez onoga suprotstavljanja i emocije koji tako prirodno prate svaki trenutni ćuh strasti. Prema tome, moramo praviti razliku između tihe i slabe strasti; između žestoke i jake strasti. No uza sve to, izvesno je da kad hoćemo da ovladamo nad nekim čovekom i da ga gurnemo u neku radnju, obično će biti umešnije lukavstvo ako dejstvujemo na žestoke negoli na tihe